

Teorijska polazišta Otta Bauera

Zvonko Lerotić

Fakultet političkih nauka, Zagreb

Austrijski socijalni demokrat Otto Bauer (1882—1938) jedno je od najznačajnijih imena socijaldemokratskog krila radničkog pokreta u Austro-Ugarskoj, među imenima poput Victora Adlera, Maxa Adlera, Karla Rennera, Rudolfa Hilferdinga, Gustava Ecksteina i drugih. Austrijski socijalni demokrati smatrali su sebe pravim nastavljacima učenja Marxa, Engelsa, Kautskoga i drugih marksista, no utjecaj njihova nacionalnog karaktera na marksizam tako je udarao u oči da su ih prozvali austromarksistima.¹

Unutar austromarksističke teorijske znanstvene zajednice i austrijske socijalne demokratske partije Otto Bauer dugo se držao političkog centra da bi po isteku prvoga svjetskog rata zauzeo značajnu lijevu poziciju.²

Premda su ideje i sama znanstvena podloga Otta Bauera danas poprilično zastarjele, on faktički uvelike pripada klasičnome liberalnom periodu kapitalizma, bilo putem prihvaćanja nekih pozitivnih dostignuća građanskog društva, bilo putem kritike toga društva u vremenu koje je to već zbiljski i prevladalo, ipak je korisno promotriti izvorni Bauerov tekst o pojmu nacije stoga što je on u mnogih ideologa i teoretičara, a i u praksi prisutan i djelatan.

1. Literatura o austromarksistima nije u nas dostatna, premda se rado citiraju autori te provenijencije. Kritiku austromarksista još opterećuju kritike koje su bile njima upućene prije sedamdeset godina i više, do strane K. Kautskog, Staljina, Lenjina itd. Za naš predmet opširnije se o O. Baueru može naći u knjigama: E. Redžić, *Austromarksizam i jugoslovensko pitanje*, Narodna knjiga, Beograd 1977; P. Vranicki, *Historija marksizma*, Naprijed, Zagreb 1961; zbornik *Austromarksizam*, Globus, Zagreb 1982, itd.

2. Od djela Otta Bauera svakako treba spomenuti: *Nacionalno pitanje i socijalna demokracija*, Beč 1907, *Das südslawische Problem*, Der Kampf, 1909, 1. IV, Beč, *Der Krieg um Mazedonien*, Der Kampf, 1. XI, 1912, itd.

Doseg teorije nacije u Bauera možemo razumjeti iz dva njegova vrijednosna polazišta: bezuvjetne vjere u demokratski pluralizam i fanatične vjere u partijsko jedinstvo socijalne demokracije. O prvome vrijednosnom odredištu Predrag Vranicki je napisao slijedeće: »Fetišizam demokracije toliko je opčinio socijaldemokratske teoretičare da uglavnom nisu znali tačno dijeliti zrno od pljeve. Nikako nisu mogli da povuku marksističke konsekvencije iz tih analiza i da kao Lenjin zakluče da je svaka demokracija u suštini diktatura i da je diktatura proletarijata u suštini demokratskija od svake buržoasko demokracije u kojoj parlamentarna većina ni u kom slučaju ne znači vlast većine.«³ Stajalište Vranickoga o austromarksistima i, napose, o Otta Bauera dobro ilustrira njihovu ideologijsku poziciju, u kojoj na gotovo najvišem mjestu stoji vrijednost građanske pluralističke demokracije kao najviši domet demokracije u svjetskoj povijesti. U građanskoj demokraciji, zbiljska demokracija najmanje je prisutna, dakako, u parlamentu, a daleko je snažnije izražena u ideologijskom, kulturnom, znanstvenom, privatnom, pa, čak i pravnom životu društva, a da i ne govorimo o umjetnosti, privatnom životu, osobnim slobodama itd. Austromarksisti su iz toga uvida i na vrijednostima demokratskog života pluralističkoga društva zaključili — a tome je, vjerojatno, Bauer dao najveći doprinos — da je ostvarenje političkog i društvenog života bez demokracije i pluralizma, samo jedan oblik diktature i istočnjačkog despotizma koji bi zapadna društva odveo u predgrađansko razdoblje. Lenjinova, pak, teza da je svaka demokracija u suštini diktatura, u njihovu svjetonazoru mogla je biti samo ironična opaska po kojoj demokracija uopće nije ni moguća, pa nije ni važno o njoj voditi brigu.

Otto Bauer je, u tom obzorju kritike diktature, klasnu poziciju proletarijata povezo i učinio komplementarom sa najvišim dostignućima građanskog društva: izuzetnošću kulture, znanosti, životnog standarda, raznovrsnošću i pluralitetom svih ljudskih svojstava i njihovim priznavanjem i tolerancijom, političkom državom i pravnim poretkom itd. Stoga je nakon prvoga svjetskog rata pisao o tome na slijedeći način: »Izvanredna nemoć Austrije, izvanredna ovisnost našega narodnog gospodarstva o inozemstvu jasno su predočili austrijskim radnicima u burno doba revolucije, da bi pokušaj diktature mogao u ovoj zemlji završiti samo katastrofom.«⁴ Diktatura, Baueru, zatvara zemlju od kontakta i saobraćaja s drugim narodima, ona prijeći narodu da uživa plodove napretka cijeloga svijeta i da te plodove uzme kao osnovicu ponašanja i vlastita napredovanja, logično je dakle da u diktaturi kao zatvoru ne može biti razvoja, napredovanja i zadovoljstva.

Druga je uporišna točka koju je Otto Bauer uočio kao najvišu vrijednosnu orijentaciju austromarksista ideja jedinstva radničke klase i partije. U tom smislu Bauer piše: »Victor Adler, koji je u osamdesetim godinama ujedinio radikalne i umjerene u jednu partiju, Victor Adler, koji je znao usred mahnitanja nacionalnih borbi dva desetljeća objedinjavati

3. P. Vranicki, *isto*, str. 237.

4. *Austromarksizam*, Globus, Zagreb 1982, str. 9.

njemačke i češke, poljske i ukrajinske, slovenske i talijanske socijaldemokrate u jednoj zajedničkoj partiji, ostavio nam je volju, čak *fanatizam jedinstva*, veliko umijeće da se najrazličitiji slojevi radničke klase ipak zadrže u živom jedinstvu... Proizvod jedinstva i snage se to jedinstvo održi je »austromarksizam«, od danas ništo drugo nego ideologija jedinstva radničkog pokreta.«⁵ Na ideologiji jedinstva, naročito ako je građena na fanatičnoj i imperativnoj, dakle bezuvjetnoj volji, jedinstvo partije se izdvaja kao samostalna ideologijska, institucijska, organizacijska i kadrovska struktura. Kao posljedica takve duhovne i vrijednosne orijentacije stvara se jedan zatvoreni krug najboljih interpreta i najavangardnijih nosilaca funkcije partije kao jedinstvene cjeline. Iz toga razloga, socijaldemokratske partije, premda demokratskije od svih drugih poznatih partija, upravo kroz fanatično inzistiranje na jedinstvu, nužno upadaju u nedemokratski oblik unutrašnje strukture u oblik oligarhije. Proučavanjem socijaldemokratskih stranaka, njemačko-švicarski socijalni demokrat, a još poznatiji kao sociolog, Robert Michels, uopće je pojavu oligarhijskih procesa iz socijaldemokratskih stranaka na sve institucije i organizacije riječima: tko kaže organizacija kaže oligarhija.

I u socijaldemokratskoj stranci Austrije došlo je do stapanja grupe partijskih voda i najvažnijih funkcija i zadržavanja vitalnih funkcija partije do kraja života od strane te grupe rukovodilaca intelektualaca.

Vrijednosti demokratskog pluralizma i iracionalne vjere u djelotvornost jedinstva, odredili su i teorijski pristup Otta Bauera svim aspektima i sadržajima koji su bili predmet njegova znanstvenog istraživanja. To se poglavito očituje u tome što je u Bauera onemogućeno slobodno raspravljavanje o nacionalnom pitanju, jer je naciju stavio u procjep ideja bezuvjetnog jedinstva i bezuvjetne vjere u pluralitet. Upravo rascjep te prirode i danas uvelike priječi sve socijalne demokrate da izađu iz vlastitih teorijskih i praktičkih ograničenja pri tumačenju problema modernoga društva. A to naročito važi za liberalne ideologe rusoovske provenijencije.

Otto Bauer pokušao je raspravu o nacionalnom pitanju razriješiti tako što je naciju podredio zahtjevu za jedinstvom radničke klase u Austro-Ugarskoj, ali i imperativu očuvanja građanske demokracije. Ideja pluralizma u Bauera nema samo klasično individualističko određenje, primjereno ranom kapitalizmu 19. stoljeća, kojega je najbolje tumačio J. S. Mill. Bauer je već pluralizam nacija u jednoj državi interpretirao kao dinamičku sintezu različitih interesa kulturnih i narodnih zajednica i kao ravnotežu interesa i moći važnih socijalnih interesa i grupa, a ne samo kao sumu ili totalitet interesa pojedinaca u njihovoj individualnoj slobodi i u posebnosti životnog usmjerenja.

Iz knjige Otta Bauera Nacionalno pitanje i socijalna demokracija, našoj znanstvenoj javnosti daje se na uvid središnje poglavlje pod naslovom »Pojam nacije«. Upravo su teze iz tog poglavlja bile podržavane, provjeravane i odbacivane kao psihologizam, kao temelj samo kulturne auto-

nomije, kao nelenjinistički pristup naciji. Iz teksta je vidljivo da je nacija izvedena kroz kategorije: zajednica, karakter, sudbina, kultura, sustav, povijest itd. Bauera je teško razumjeti bez dobrog poznavanja I. Kanta i marksizma, a naročito nije lako razumjeti njegov tekst bez dobrog poznavanja njemačke sociologije. Nevolja Otta Bauera je u tome da je iz ideje pluraliteta dospio do uvida u bit, u pojam nacije, no kada je trebalo reći ono posljednje o naciji, to je spriječeno fanatizmom ideje jedinstva radničke klase iz čega se faktički krije zahtjev za jedinstvom Austro-Ugarske. U tumačenju nacije kao sudbinske zajednice i zajednice karaktera, Bauer je istakao ideju nacionalne volje i zajedničke vrijednosne orijentacije nacije (poput Renana), i tako je došao do bazne točke života nacije: volje koja obvezuje cjelinu, a nije mogao učiniti daljnji korak i tu zajedničku volju vidjeti kao politički čin kojim nacija izražava svoju samosvojnost, samostalnost i želju da vlastitom snagom osigura svoj napredak i usavršavanje.

Onoga trenutka kad je nacionalni karakter, u smislu nacionalne volje, u podređenih naroda Austro-Ugarske kao politički čin prešao u period svoga ostvarenja, ideja demokratskog pluralizma i ideja jedinstva radničkog pokreta počele su se ostvarivati i na drugim društvenim prostora i na drugom društvenom gradivu.